



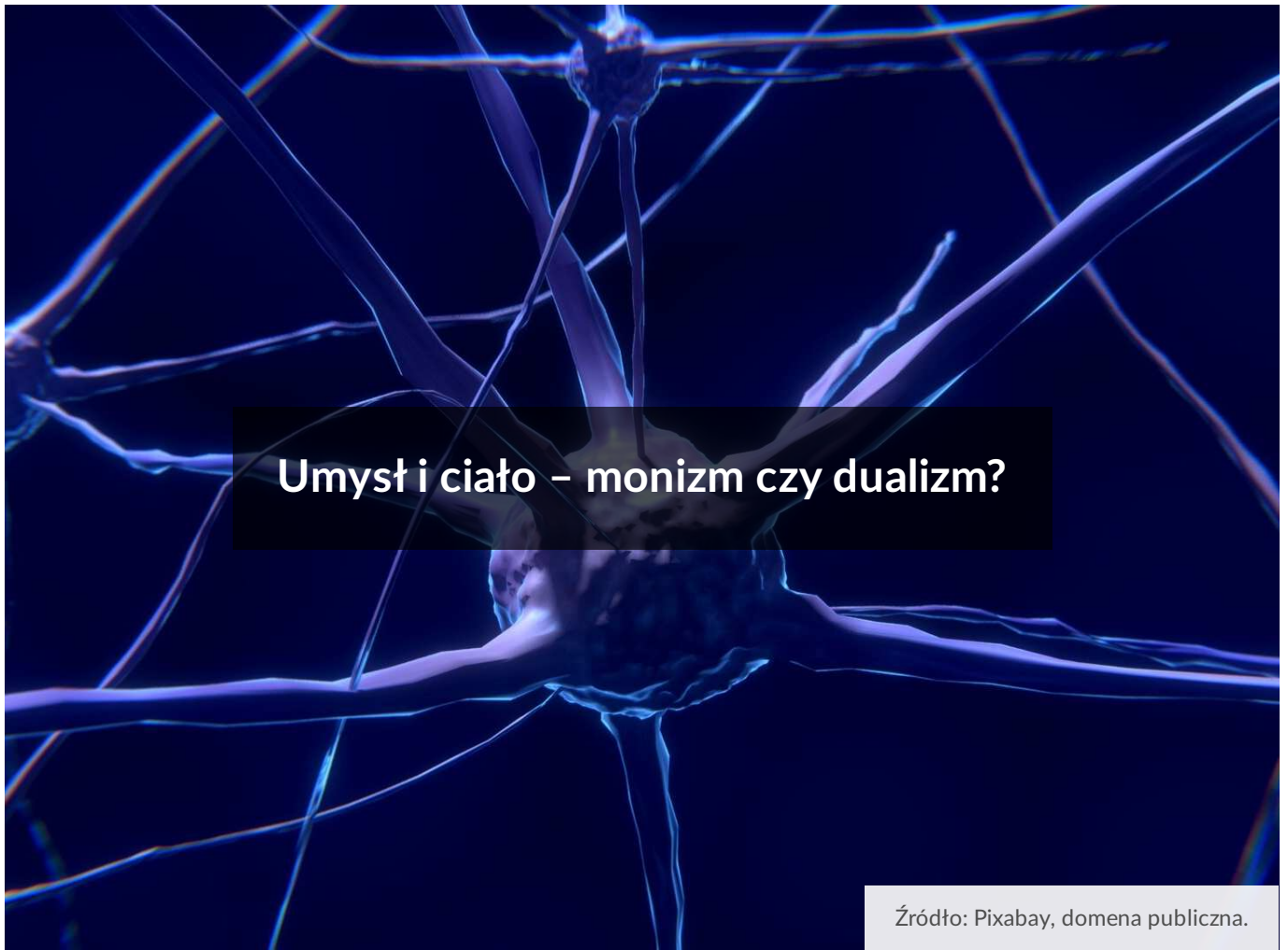
## Umysł i ciało – monizm czy dualizm?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

### Bibliografia:

---

- Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. P. J. Sz wajcer, Warszawa 2007.
- Julian Baggini, *Ateizm. Bardzo krótkie wprowadzenie*, tłum. P. J. Sz wajcer. Cytat za: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. P. J. Sz wajcer, Warszawa 2007, s. 38.
- Św. Augustyn, *O wolnej woli*, [w:] tegoż, *Dialogi filozoficzne*, tłum. A. Trombala, Kraków 1999.



## Umysł i ciało – monizm czy dualizm?

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Jak istnieje świadomość? Jaki ma związek z ludzkim organizmem? Czy jest funkcją ciała czy istnieje od niego niezależnie? Czy dusza istnieje? Czy jest tylko ludzką psychiką, której procesy są wytworem mózgu? Czy psychika ta ma swój metafizyczny fundament? Odpowiedzi na te pytania mają wymiar nie tylko antropologiczny – wpływają nie tylko na określoną koncepcję człowieka, lecz także powodują konsekwencje eschatologiczne: jeśli dusza istnieje osobno od ciała, może być nieśmiertelna. Jeśli zaś ludzka psychika to tylko produkt funkcjonowania mózgu – umiera razem z ciałem. W historii filozofii problem relacji między świadomością a biologicznym organizmem (dawniej zwanymi duszą i ciałem) nazywa się problemem psychofizycznym.

### Twoje cele

- Wyjaśnisz, na czym polega problem psychofizyczny.
- Omówisz rozumienie pojęcia duszy.
- Przedstawisz odmiany nowożytnego dualizmu psychofizycznego
- Wyjaśnisz założenia współczesnego monizmu materialistycznego.

# Przeczytaj

---

## Dusza i ciało w ujęciu starożytnym i średniowiecznym

Starożytni Grecy wyobrażali sobie duszę (gr. *anima*) jako tchnienie, siłę nadającą własność życia wszystkim ożywionym przedmiotom. Arystoteles w traktacie *O duszy* (II. 1.3) definiował ją jako formę ciał żywych. Filozofia chrześcijańska nadała duszy jednak znaczenie ważniejsze niż tylko uznanie ją za istotę tego, co żyje. Duszą nieśmiertelną, wedle tej religii, obdarzony jest w świecie przyrody tylko człowiek. Dusza ta przejawia się w ludzkiej świadomości (rozumności). Pisał Augustyn:

” Św. Augustyn

### O wolnej woli

Nie wszystko, co żyje, ma świadomość tego, że żyje, podczas gdy wszystko, co jest świadome swojego życia, na pewno żyje. [...] Czy świadomość życia nie wydaje ci się lepszą niż samo życie? Czy też może rozumiesz, że świadomość jest swego rodzaju wyższym i prawdziwszym życiem, którego nikt nie może być świadomy, jeśli nie poznaje rozumem? Poznanie rozumowe czymże innym jest, jeśli nie życiem jaśniejszym i doskonalszym dzięki światłu rozumu?

Źródło: Św. Augustyn, *O wolnej woli*, [w:] tegoż, *Dialogi filozoficzne*, tłum. A. Trombala, Kraków 1999, s. 508n.

Św. Tomasz podzielił istoty żyjące na trzy kategorie (według rodzaju duszy). W *Sumie teologicznej* (patrz materiał: [„Wiara i rozum – św. Tomasz i Jan Paweł II o relacjach między religią a racjonalnością”](#)) uznał on, że rośliny mają dusze wegetatywną, zwierzęta –

zmysłową, a człowiek – rozumną. Za Arystotelesem przyznał, że rozumna dusza jest istotą człowieka, ale zarazem cielesność człowieka przesądza o realnym istnieniu ludzi. Człowiek zatem, według Akwinanty, to duchowo-cielesna jedność. Przyjmował on zarazem pozaempiryczne, [supranaturalistyczne](#) pochodzenie duszy.



Giulio Romano, *Alegoria nieśmiertelności*, ok. 1540

Nieśmiertelność duszy ludzkiej była konceptem znanym już starożytnej mitologii greckiej. Renesansowy artysta przedstawił mitycznego Charona (u dołu obrazu – na łodzi) przepływającego się przez rzekę Acheron (lub Styks) z nieśmiertelną duszą, personifikowaną tu jako kobieta. Ta alegoryczna scena ma ukazywać przenoszenie się duszy do krainy wieczności po śmierci człowieka.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

## Dualizm nowożytny

Kartezjusz, mimo iż zgodnie ze średniowieczną myślą chrześcijańską duszę uznawał za fundament ludzkiej, rozumnej świadomości, oddzielił ją od ciała i całkowicie uniezależnił bytowo od niego. Owszem świadomość jest właściwością żywych ludzi, ale nie wpływa na ciało, a także ciało nie wpływa na nią. Dla Kartezjusza dusza to rzecz świadoma – myśląca (łac. *res cogitans*), ale nie materialna. Ludzkie ciało jest dla niego tylko jednym z przypadków rzeczy materialnych („rozciągłych”). Dusza i ciało są w tej filozofii jakościowo różne – stanowią inne rodzaje bytu i nie mogą współistnieć we wspólnej bytowej sferze. Według Kartezjusza w człowieku te dwa rodzaje istnienia są

złączone (stykają się w szyszynce), ale nie przenikają się wzajemnie, są od siebie niezależne – dusza ludzka zamieszkuje jedynie ciało. Pogląd ten zyskał skrajną postać w filozofii okazjonalistów – kontynuatorów dualistycznej myśli Kartezjusza. Najbardziej znanym z nich był Nicolas Malebranche (1638–1715). Okazjoniści głosili, że jakiegokolwiek relacje pomiędzy duszą a ciałem są złudzeniem, że nie mają one ze sobą żadnego bezpośredniego związku i nie wpływają na siebie. Jedynie Bóg łączy dusze i ciała. Baruch Spinoza z kolei problem ten rozstrzygał jeszcze inaczej. Uważał, że dusza i ciało – choć są różnej natury i nie mogą na siebie oddziaływać – pozostają ze sobą w stałej zgodzie. Ta zgodność polega na wzajemnej odpowiedniości. Choć pochodzą z różnych porządków bytowych, dusza i ciało towarzyszą sobie i odpowiadają swoim własnościom, tak jak dwie proste równoległe. Idea ta (paralelizm psychofizyczny) była swoistą formą dualizmu, próbującego uzgodnić przekonanie o różnicy między duszą a ciałem z monistyczną koncepcją [panteizmu](#) – jednego świata duchowo-materialnego. Porządkowi świata materialnego odpowiada porządek idei, poznawalny przez rozum.

## Współczesny monizm materialistyczny

Współcześnie przekonanie o istnieniu duszy nieśmiertelnej wyrażają tylko filozofowie wyznający światopogląd religijny. Występuje on zatem w różnych odmiany filozofii religijnej (np. chrześcijańskiej). Pogląd o tym, że dusza jest tylko złudzeniem, a procesy psychiczne, w tym umysłowe, są funkcją ciała, ponieważ nie istnieje nic poza materią, głosili już filozofowie starożytni (np. Epikur czy Demokryt). W XVII w. reprezentował go m.in. Thomas Hobbes (1588–1679). Ten materialistyczny [monizm psychofizyczny](#) był także popularny w oświeceniu, został przyjęty przez pozytywizm, a później w całości przez naukę – m.in. psychologię, neurobiologię, medycynę. Nauka uznaje bowiem wszelkie przejawy życia psychicznego za wytwory organicznego mózgu.

[Materialistyczny monizm](#) jest efektem [ontologicznego naturalizmu](#) – poglądu o tym, że realnie istnieje jedynie rzeczywistość empiryczna. Jest to z kolei ontologiczna podstawa światopoglądu [ateistycznego](#) (patrz materiał: „[Postawy wobec Boga](#)”),

znanego dobrze od czasów starożytnych. Julian Baggini tak przedstawia ten ateistyczny monizm:

” Julian Baggini

## Ateizm. Bardzo krótkie wprowadzenie

Jakkolwiek substancja świata ma charakter czysto fizyczny, to z niej właśnie wywodzi się umysł, piękno, emocje i wartości moralne – wszystko, co czyni życie ludzkie tak złożonym i bogatym.

Źródło: Julian Baggini, *Ateizm. Bardzo krótkie wprowadzenie*, tłum. P. J. Szwajcer. Cytat za: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. P. J. Szwajcer, Warszawa 2007, s. 38.

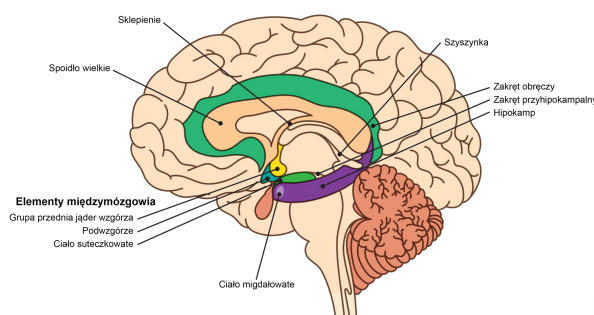
Jeden z największych popularyzatorów ontologicznego naturalizmu i zarazem ateizmu, Richard Dawkins, wyjaśniał to następująco:

” Richard Dawkins

## Bóg urojony

Myśli i emocje wyłaniają się (nazywa się to emergencją) z niebywale złożonych powiązań między strukturami w ludzkim mózgu. W tym znaczeniu ateista – jako zwolennik filozofii naturalizmu – to ktoś, kto wierzy, że nie ma nic ponad światem o charakterze czysto fizycznym [...] Ateista jest też przekonany, że nie istnieje dusza trwająca dłużej niż ciało [...].

Źródło: Richard Dawkins, *Bóg urojony*, tłum. P. J. Szwajcer, Warszawa 2007, s. 38.



Struktura ludzkiego mózgu. Różne części mózgu wykonują różne funkcje poznawcze i mentalne, ale całość życia psychicznego człowieka jest efektem funkcjonowania tylko mózgu i jego elementów.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

# Słownik

## ateizm

(gr. *a* – bez + *theos* – bóg) przekonanie, że empirycznie nie istnieje (ani nie przejawia się w rzeczywistości empirycznej) żaden Bóg, żadne bóstwo ani żadne byty metafizyczne oraz że w rzeczywistości empirycznej nie występują żadne zjawiska nadprzyrodzone

## dualizm psychofizyczny

(łac. *dualis* – podwójny) przekonanie, że dusza i ciało są osobnymi, różnej natury bytami i istnieją niezależnie od siebie

## monizm psychofizyczny

(gr. *mónos* – jedyny, sam) przekonanie, że dusza i ciało są ze sobą wzajemnie i nierozzerwalnie związane

## monizm naturalistyczny (materialistyczny)

przekonanie, że świadomość i cała sfera psychiczna organizmów jest wynikiem funkcjonowania mózgu, a w szczególności, że nie istnieje żadna osobna od ludzkiego ciała nieśmiertelna dusza

## naturalizm ontologiczny

(łac. *natura* – przyroda) pogląd, który uznaje, że istnieje tylko rzeczywistość przyrodnicza (empiryczna) – dostępna zmysłom rzeczywistość materialna

## panteizm

(gr. *pan* – wszystko i *theos* – bóg) pogląd uznający, że Bóg jest równoważny z naturą, że nie istnieje transcendentnie i jest tożsamy z całą rzeczywistością przyrodniczą i jej prawami

## supranaturalizm

(gr. *supra* – nad i *naturalis* – przyrodzony, naturalny) zespół przekonań uznających, że poza rzeczywistością empiryczną (dostępną zmysłom rzeczywistością materialną) istnieje rzeczywistość ponadnaturalna (nadprzyrodzona)

# Schemat

---

## **Polecenie 1**

Na podstawie schematu wyjaśnij różnice pomiędzy monizmem i dualizmem psychofizycznym.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

## **Polecenie 2**

Wskaż na schemacie poglądy naturalistyczne (materialistyczne) i supranaturalistyczne.

# Sprawdź się

---

Pokaż ćwiczenia:   

Ćwiczenie 1



Ćwiczenie 2



Ćwiczenie 3



Ćwiczenie 4



Ćwiczenie 5



Ćwiczenie 6



Monizm religijny od naturalistycznego różni się...

- przekonaniem o istnieniu duszy nieśmiertelnej.
- przekonaniem o związku świadomości z ciałem.
- przekonaniem o istnieniu rzeczywistości pozaempirycznej.
- przekonaniem o jedności człowieka.

Ćwiczenie 7



Ćwiczenie 8



Dokonaj własnej oceny monizmu naturalistycznego, podając argumenty w sporze o relacje między duszą a ciałem.

# Dla nauczyciela

---

**Autor:** Katarzyna Maćkowska

**Przedmiot:** Filozofia

**Temat:** Umysł i ciało – monizm czy dualizm?

**Grupa docelowa:**

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

**Podstawa programowa:**

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Pierwsze spory filozoficzne. Uczeń:

1) analizuje pytanie „czy istnieje jedna zasada, czy wiele zasad rzeczywistości?” oraz w jego kontekście rekonstruuje spór między monizmem (np. Tales) a pluralizmem (np. Empedokles);

IV. Atomizm grecki (filozofia Leucypa i Demokryta) jako paradygmat ontologii naturalistycznej.

Uczeń:

4) rekonstruuje ponadczasowy spór o to, czy ludzkie czynności umysłowe można wyjaśnić wyłącznie w odwołaniu do procesów fizycznych: materializm vs. dualizm.

**Kształtowane kompetencje kluczowe:**

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

**Cele lekcji (językiem ucznia):**

- Wyjaśnisz, na czym polega problem psychofizyczny.
- Omówisz rozumienie pojęcia duszy.
- Przedstawisz odmiany nowożytnego dualizmu psychofizycznego
- Wyjaśnisz założenia współczesnego monizmu materialistycznego.

**Cele operacyjne. Uczeń:**

- wyjaśnia, na czym polega problem psychofizyczny;
- omawia rozumienie pojęcia duszy;
- przedstawia odmiany nowożytnego dualizmu psychofizycznego;
- wyjaśnia założenia współczesnego monizmu materialistycznego.

**Strategie nauczania:**

- konstruktywizm;
- konektywizm.

### **Metody i techniki nauczania:**

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- rozmowa kierowana.

### **Formy pracy:**

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

### **Środki dydaktyczne:**

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

### **Przebieg lekcji**

#### **Przed lekcją:**

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

#### **Faza wprowadzająca:**

1. Nauczyciel, po zalogowaniu się na platformie, wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika temat lekcji oraz jej cele. Określa wiążące dla uczniów kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika nauczyciel sprawdza przygotowanie uczniów do lekcji. Następnie inicjuje rozmowę kierowaną na podstawie pytań zawartych we wprowadzeniu.

#### **Faza realizacyjna:**

1. **Praca z tekstem.** Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu zawartego w sekcji „Przeczytaj”, jeśli nauczyciel – na podstawie raportu na platformie – uważa, że przygotowanie uczniów jest wystarczające, może pominąć tę czynność. Uczniowie indywidualnie zapisują pięć najważniejszych ich zdaniem kwestii poruszanych w tekście. Następnie w parach porównują swoje wybory. Nauczyciel prosi wybrane pary o podsumowanie swojej pracy.

2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika multimedium w sekcji „Schemat”. Uczniowie odczytują polecenie: *Na podstawie schematu wyjaśnij różnice pomiędzy monizmem i dualizmem psychofizycznym* i wykonują je w parach. Następnie dzielą się swoimi odpowiedziami na forum klasy.
3. Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 5-8. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.

#### **Faza podsumowująca:**

1. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

#### **Praca domowa:**

1. Wybierz jedno z pytań kluczowych, jakie pojawiło się na dzisiejszej lekcji, i odpowiedz na nie w zeszycie. Pamiętaj o odpowiedniej argumentacji.

#### **Materiały pomocnicze:**

- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, Warszawa 2005.
- Dawkins R., *Bóg urojony*, tłum. P. J. Szwajcer, Warszawa 2007.

#### **Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:**

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Schemat” do podsumowania lekcji.